

„Én olvasom a könyvet vagy a könyv olvassa vissza rám a múltam”

Zalán Tibor: *A lovak reggelije*

Tíz év verstermése olvasható Zalán Tibor *A lovak reggelije* című, a Kortárs Kiadónál megjelent impozáns kötetében. Impozáns – mondhatjuk teljes joggal –, hiszen a több mint 120 költeményt tartalmazó könyvnek, amely kemény borításban, elegáns fehér színben vehető kézbe, már a súlya is reprezentatív. Ráadásul a kötetet Kovács Péter festőművész izgalmas, rejtelmes és néha mellbevágóan megdöbbentő grafikái teszik még látványosabbá. Abban is reprezentatívnak számít a kötet, hogy a dedikált versekkel, a költeményekben megjelenő kollégákkal – akarva-akaratlanul – Zalán Tibor impozáns irodalmi kapcsolatrendszerét is felvázolja. Feltűnnek a nagy elődök, Petőfi, Kassák vagy Ady, vagy a költő kortársai, mint Sziveri János, Tandori Dezső, Baka István, Jónás Tamás. A reprezentativitás azonban nem lehet igazi tétje egy verseskötetnek. Nem elég, ha mutatós, díszbe a polcra. Ez a kritika azt próbálja meg elmondani, mi lehet az igazi tétje *A lovak reggelijének*.

A kötet négy ciklusra oszlik. Az elsőben (*A költő...*) három humoros, ironikus költemény olvasható, amolyan költő-szatíra. A második (*Elmosódások*) sokféle formát és műfajt felsorakoztató verscsoport. Található itt Radnóti-eclogát idéző hexameterben megírt költemény (*Alkonyi tünődések*), fegyelmezett szonett (*Palimpszeszt*), izgalmas tükörszonett (*Barbár szonett-tükör*), remek képeket felvillantó haikusorozat (*40 sor Szentpétery Zalánnak*) és kitűnő Balassi-parafraíz (a *Telegdi Kata isme-*

retlen levele Balassi Bálinthoz című állevelhez kapcsolva), de erős hangú, epigrammatikus rövidségű költemények is (*Távolra néző*). Zalán Tibor talán itt mutatja meg leginkább a kötetben a „mesterséget”, a – szárazon fogalmazva – „szaktudást”, amelyet egy költő a formákról elsajátíthat, és amelyről még esik szó ebben a kritikában. Mindenképpen ki kell emelni a Zalán Tibor által gyakran alkalmazott variációknak a kiemelkedő szerepét. Ezt az alakzatot egészen virtuóz módon használja a költő a tükörszonettjeiben. E ciklus versei többször művésztársakat, családtagokat szólítanak meg, felvázolva azt a már említett kapcsolatrendszert, amelyben a versek írója mozog. *A Semmi helyén* címet viseli a harmadik verscsoport. Ebben többször emlékek szólalnak meg (pl. *Murter szélverésben*), amelyek nemegyszer szintén alkotótársakhoz köthetők (*Emlékfoszlányok – Tolnai Ottó*), de található itt *Papírváros-szilánkok (Anya-ébredtő-sírató)*, amelyek a szerző regényeiből lettek „verssé emelve”, illetve olyan költemények is, amelyek ismert történeteket gondolnak és írnak át (*Ithakai találkozás*). Forma tekintetében a kötet legeggyöntetűbb része a negyedik ciklus, *Az idő sakktablója*, amelynek szinte mindegyik darabja 9 versszakos, egy versszakon belül pedig kilencsoros, erős áthajlásokkal széttört szövegeket tartalmaz. Bár témájukban sokfélék ezek a költemények, erős versnyelvük és sajátos jelentésalkotásuk miatt sokuk egészen kimagasló minőségű, így egyben, egymás után olvasásuk azonban nem egy-

szerű: erőfeszítést, komoly értelmezési munkát kívánnak meg.

A költő... humoros versei már nyitányként rávilágítanak a kötet egyik legfontosabb kérdésére: milyen a költőként létezés. Vagy: hogyan lehet költőként létezni (talán ezért is van szükség az első ciklusban a „szaktudás” bemutatására). Az első vershármassal erre próbál választ találni, vagy még inkább szatirikus állításokat megfogalmazni. A költemények teljes rímekkel („költő” – hurkatöltő) és kancsalrímekkel („költő” – „szaltó”, „költő” – „Koltó”) teletűzdelt szövege számba veszi a költőkről általánosan elterjedt sztereotípiákat, mindehhez pedig Petőfi-utalásokat hív segítségül. A költő természetesen mindig kitart az elvei mellett, mindamellett külön, „hajkurássza a nőket”, vérbe mártott tollával menti meg a hazát, ugyanakkor az alkoholt sem veti meg. Ráadásul kapcsolatot tart valamilyen magasabb szférával is. Ezeket a sztereotípiákat rombolja le a

zsebében féltéglával a forgószelemben megálló, megkérdőjelezhető szexuális potenciával rendelkező („hév van még, de nem állat”), igénytelen és esendő („eszmét elárul s elvétí az adut”) költő képével, akinek ráadásul az alkohol is ihlet helyett csak problémákat jelent („részegen azt hiszi hogy van coltja”). A magasabb szférákról pedig csak ironikus képek jelennek meg a vershármassal („kutyaszaros égben / óvatosan lépeget”). *A költő...* hármassal méltó felvezetése annak a problémának, amelyet a kötet későbbi darabjai komolyabb hangon fogalmaznak meg (kérdés, hogy lehet-

komolyabb hang az iróniánál). Merthogy mit is csinál a költő, az író? „Erőfeszít”, és „eljátszik a gondolattal / hogy neki több adatott meg / a kifejezés képességéből mint / másnak” – írja a kötet véleményem szerint egyik kulcsverse, a *Tünődések az elmondhatóságról*. Mert a költő az elmondhatatlant próbálja meg mégis elmondani, és emiatt kísérletei természetesen kudarcaira vannak ítélve. Marad tehát a hallgatás,

„terpeszkedik a hosszú beszédek mögött a csönd”.

Olyasmi hallgatás ez, mint *A semmi helyén* című költemény profi alkoholistájáé, akiben „kelő méltóság alakul ki a hallgatáshoz”. A kötet másik tétje tehát, hogy hogyan lehet az elmondhatatlant elmondani, de ha *A semmi helyén* világából akarunk kiindulni, ezt úgy is lehet mondani: hogyan lehet a semmiről hallgatni. A kifejezhető/kifejezhetetlen valami/semmi által kijelölt sajátos „koordinátarendszerben” érhetőek tetten *A lovak reggeli* versei, hiszen ezek a költemények mégiscsak kísérletet tesznek

a kifejezésre, sőtgyakran torokszorítóan súlyos témákról adnak kifejező leírást. Sokszor előkerül a halál problematikája a szövegekben, többször nagyon személyes hangnemű alkotásokban. Ilyen például a Kovács Péter halálára írt *Hír – barna csomagolópapíron* vagy a biblikus utalásokkal dolgozó *Halott veréb*, amelyben a lírai ének a halott verébről Tandori élete jut eszébe. Máskor, a főszerkesztővel folytatott vitát megörökítő *Vers az életről* című szövegben az élet látszatnak tűnik csak a halál közelségéhez képest, míg a *Folyosókban* felmerül, hogy

Kortárs Kiadó, Budapest, 2021

az étellel nem is érdemes foglalkozni. Azért a halál mellett más kifejezhető témák is megjelennek a kötetben, olyanok, amelyek szintén a kifejezhetetlenség tartományába tartoznak. Olyan költemények ezek, amelyek kemény, erőteljes nyelvükön mégis kísérletet tesznek – egyébként igen magas színvonalon – leírni az alkotás patológikus jellemzőit (*Alkonyi Műhely*), az emberi „egérléte” az egérfogók előtt (*Éhség*), a test elválását a tudattól (*Önmagától elváló*), az én elválását saját magától (*Idegen ébredés*), a hiányt (*Az üres hely*), az idő kegyetlen múltkonyságát (*Az idő múltékony illata*) vagy a jelen kiúttalanságát (*A lovak reggeli*). Közben arról is szólnak versek a kötetben, hogy mi történik a költővel, ha kísérleteit meg nem értéssel fogadják.

Már az eddigiekből is látható, hogy *A lovak reggeli* szerteágazó verseskötet. Sok témát érint, többfajta forma, megszólalásmód és nézőpont teszi változatosá a szövegeket. A széttartásra erősít rá a minden lapon megtalálható függőleges, perforációnak látszó vonal is. Olyan ez a különös „illusztráció”, mintha azt mutatná, hogy a kötet ezek mentén vágható, téphető, hogy a versek önállóan is életre kelhessenek. Vannak viszont olyan jellemzők is a kötetben, amelyek összetartják, költeménycsoporttá szervezik a nagyon is különböző szövegeket, mint például az állandó motívumok. Előszeretettel használja a kötet például a kutya-motívumot, amelynek jelentős irodalmi hagyománya van (gondoljunk Kerberoszra, Odüsszeusz kutyájára, vagy Faust és Mefisztó első találkozására). A *Csomagolópapírba tekerve* balladisztikus szövegében a halál kutyái támadnak a temető halottcsendjét megzavaró párra, az ezt követő nagyon erős költeményben, a *Láncon* címűben pedig a reménytelenség, szenvedés és fogság szimbólumaként találkozunk a kutyával. Hasonlóan sokrétű motívum a „sárga ház”, amely néhol pusztán a teraszról látszó épület (*Ez ilyen bolt*), máskor az örültek házának metaforája (*Terasz-zenék*), vagy valamilyen állandó érzület, kényszerképzet (*Hajnalig*). Szintén kreatív, sokszor előforduló motívum a vágóhíd. Egyszer az utolsó ítélet ké-

pét vetíti elénk a kötet ebben a létesítményben („A vágóhidak kitarják / kapukat / Utolsó emberig beterelek rajtuk a világot / a szelíd és irgalmatlan angyalok”), máskor sajátos halál-metaforaként találkozunk vele (*Irgalom*). Ugyancsak motívumoknak foghatók fel az alkony és a hajnal, a küszöbátlépés időszakai, amelyek több versben is jelentős szerepet kapnak.

A kötetet a több szerepvers dacára az a szerzőre jellemző hang is összetartja, amelynek sajátossága, hogy merészen nyúl az olyan nagy szavakhoz, mint „élet” vagy „halál”, anélkül, hogy a szövegek elvesztenék erejüket, és általánosságokba vagy közhelyekbe olvadnának. A versek nyelvéről és képalkotásáról jó képet kaphatunk, ha közelebről megfigyelünk egy önkényesen kiragadott versszakot. Legyen ez a *Vers az életről* harmadik strófája:

„[...] Az élet leh
et egyhelyben járás mint a kat
onaságánál parancsszóra is
ten alaki szemléjén ahol

vigyázzmenetben csattogunk el
a Magas előtt mert nincs jelen
Múltunk sara fröcsköl surranónk
alól Ringlispilre emlékszem
az életből meg csattogó sár
ga fejű madárra a fa törzs
én kúszva fel meg a tóparton
sütkérező békákra siklók
ra nagyanyám vadgalambleves

ére meg keresztanyám rántott
ájára”

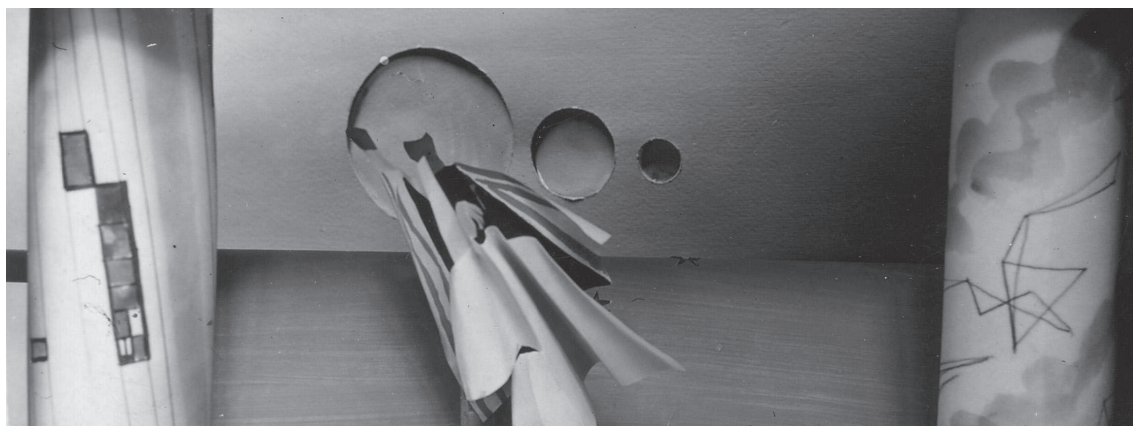
Ebben a rövid részletben is megfigyelhető a főleg a negyedik ciklus verseire jellemző hang. A töredezettség miatt, amelyet olyan áthajlások jelölnek, mint a versszakhatáron széttépett „ahol // vigyázzmenetben”, vagy mint a szótövet a toldaléktól elválasztó, szintén versszakhatárra eső „vadgalambleves // ére”, egyrészt dinamikussá válik az olvasás, másrészt újabb jelentésekkel gazdagodik. Bár a negyedik ciklus darabjai egy-két kivétellel mind kilenc

kilencsoros versszakból állnak, a 81 sor ilyen széttört szövegeknél inkább keret, a kifejezhetőség kerete, nem pedig fegyelmezett forma. A durva áthajlások sokszor az értelmezést is új elemmel dúsítják, mint a jelen példában a „sár / ga”, ahol a sorvég a két sorral előbbi „Múltunk sara” szókapcsolatra is visszautal. A központosátnélküliség, vagy mondjuk inkább: mondatnélküliség avantgárd gesztusa ráadásul további lehetőségeket hív életre. A nagy kezdőbetű – ami általában azért mondatkezdőként fogható fel a szövegekben, mint a „Múltunk” szó esetén – jelölheti a szavak kivételes helyét vagy jelentését, ahogyan a példaversszakban a „Magas”. Ehhez még hozzájön az emelkedett kifejezések merész összevonása a nagyon is hétköznapi vagy profán szavakkal, mint fentebb az „is / ten

alaki szemléjén” vagy az „élet” összekapcsolása a kellemetlen hangzású „Ringlispillel”.

A töredezettség, a merész, expresszív képzet-társítások erős hangú, az olvasót folyamatosan meglepő és nem ritkán „pofán vágó” költeményeket eredményeznek, még akkor is, ha némelyik vers esetében az avantgárd merészség túlzottan, már-már az érthetlenségig széttartóvá teszi is a szöveget (pl. *Átvilágító tudatosság*).

Nem értek egyet a kötet címadó versének megállapításával: „Már nincs / aki olvas”, sőt úgy vélem, Zalán Tibor legújabb könyvét mindenképpen érdemes olvasni, akkor is, ha a mackónadrágos költő a kifejezhetetlennel és a semmivel birkózik benne. Mert azért sokszor mégis győz „Itt a / hallgató nagy vizek partjain”.

Kolos-Vary terve Az úrhöz Az ember tragédiája című előadásban (1937; fotó: ismeretlen; OSZMI Báltár, forrás: Internet)